

tanúskodják a megtestesült Igének, a mi Üdvözítőnknek életéről és tanításáról (u.o.).

Könyvem sikoly. Sikoly a Dei Verbum fent idézett mondataért is. Sikoly arról, hogy *Merre ne menjünk*. Sikoly, mert *Krisztus szegényen és üldözötten vitte végbe a megváltás művét; az egyházat is ugyan erre az útra szólítja hivatása...* (Lumen gentium 8). Sikoly, mert *az isteni törvény rendelkezéseit lelkiismeretében fogja fel és ismeri el az ember; köteles is lelkiismeretét minden tevékenységében hűen követni, hogy eljusson céljához, Istenhez. De nem is szabad őt akadályozni abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék, különösen vallási téren nem* (Dignitatis Humanae 3). Sikoly, mert mérhetetlenül gazdagok vagyunk, minél felsőbb szinten képviseljük az egyházat. Sikoly, mert amíg módunk van rá, üldözzük a másképpen gondolkodókat, ahogyan Kaifás is Jézust; Jézus pedig szegény volt, és nem üldözött senkit. Ismerjük az emberi történelmet, s azon belül a keresztény egyházak történetét és az én római katolikus egyházam történetét is, s abban Torquenada szerepét (*Menj vissza! Amit akartál nem lehetséges. Ami lehetséges, azt csinálja az egyház* – Dosztjevszkij, *Karamazov testvérek* c. regényét szabadon, de tartalmilag hűen idézve) is, amely folytatódik mind a mai napig, amikor is az embergyilkolási esküt megtagadó testvéreinket elítélő bírónő joggal mondhatja nekik: *Magukat saját püspökeik is elítélik*. Könyvem sikoly, mert Gromon András testvéremet is kiközösíti egyházam, pedig ha van ember, aki lelkiismerete szerint tanít és cselekszik, ő is bizonyára olyan.

S mindez a Damaszkusi úton kezdődik. S folytatódik máig. *Saul, miért üldözl engem?* – ma is kérdezhetné Jézus, de nem teszi. Nem, mert Saul időközben vértanúhalált halt hitéért – a lelkiismeretéért, az ő Jézus Krisztusáért. S Isten csak azt kívánja, hogy annak engedelmeskedjünk. S nem is hányja szemünkre ezt. Nem, mert abban adta a kinyilatkoztatást. Elsősorban arra kell figyelni. Másodszorban pedig azokra a testvéreinkre, akik azt mondják, amit a lelkiismeretükben hallanak. S a lelkiismeretünket meg nem hordhatjuk senki másnak a zsebében. A mi zsebünkben van annak a helye. Hogy mit mondott erről vagy arról akárki, ne érdekeljen téged meg engem sem. Csak az, amit te hallasz ott, belül. Ha nem érdekel, hogy mit mond akárki is arra, amit e könyvben olvasol, akkor talán valamit használ majd neked. Ha más is fontos, mint a te lelkiismereted, akkor félek, hogy lecsapod könyvem két lap után.

FARAGÓ FERENC

GNOSZTIKUS VOLT-E PÁL?

Gyurka bácsi értékes és érdekes munkát tett olvasótáborra asztalára a 2008. esztendő nyarán. A cím is már sokat sejtető: „Merre ne menjek?” Dejà vu élménye is lehetne az embernek; én már ezt hallottam valahol, ha egy kicsit másképpen is: „Merre menjek?”

Kétségtelenül, Pál szerepe az úgynevezett kereszténység kialakulásában és további fejlődésében igen jelentős. Ám a „jelentős” kifejezés nem minden esetben jelenti a pozitív tartományt, sokszor bizony jelentősége egyenest károsnak mondható. Pál vezet félre legelőször a jézusi gondolatot, majd Konstantin „igazít” még egy nagyot rajta, s lám már is harcra kész a történelmi kereszténység, amelynek már semmi köze Jézushoz, semmi köze az Evangéliumhoz. És ami még bántóbb a dologban: folyton rájuk hivatkozunk.

Tehát az első geller Páltól ered és a Szerző elemi erővel rá is érez, hogy mindig a korai szakaszban elkövetett hibák tudják végzetesen determinálni a későbbi fejlődést. Inkvizíció, máglyán égetés, kereszt-hadjárat, eretnek gyűlölet, stb., már „csak” egyenes következményei az elrontott jónak. Jellemző még, hogy a kereszténység útját térítik el a legkorábban és a legmarkánsabban, s míg más vallásoknál az eltérítés hatására mind a két vagy több út önállóan vezet tovább; (lásd buddhizmus: hinajána - mahajána), addig esetünkben csak a pálizmus lendül tovább és néhány évszázad, és a jézusi tartalmak már felismerhetetlenné válnak. Persze az is nagyon torz tovább haladás lett volna, ha a „pálizmussal” egyidőben egy „jézusizmus” is kezdetét vette volna.

Meggyőződésem, hogy a Szerző - több mint húszéves Pállal való foglalkozás során alaposan meg is ismeri minden sajátosságát, gondolatvilágának anomáliáit, törekvéseinek kényszerpályán való mozgásait, azt a teológiai becsvágyat, ami Jézus ellenében, Jézus fedőneve alatt vezérli őt. Úgy vélem, hogy Saul - Pál komoly pszichiátriai problémákkal küszködő alkat, ki ilyen jellegű problémáit teológiai vehemenciával igyekszik felülmenni. Pál személyiségének elemzése igazi valláspszichológiai csemege. Minden ember életében lehet páf fordulás, sőt páf fordulások sorozata, de ilyen intenzitású, ilyen hirtelenségű és ilyen gyökeres változás csak keveseknek „adatik” meg. Ekkora változást egészséges lelkület el sem bír, olyan ez mintha egy láb ficamnál úgy tennék helyére a sérült végtagunkat, hogy még a balt is megcserélnék a jobbal, vagy megfordítva. A lelki folyamatok mozgása a legtehetlenebb és a legnehezebben tűri a változást. Az Evangélium ismer azért jelentős karakterváltozásokat - mint például a tékozló fiút - de láthatjuk, hogy azért meg lehetőségen hosszú időre volt szükség ahhoz, hogy a fiú visszatérhessen az apai házhoz.

Summa-summarum a pálfordulás nem, vagy nem elsősorban teológiai, hanem inkább pszichológiai alapokon áll. Ugyanakkor Pál egész élete során tüzzel-vassal ragaszkodik vallási természetű eszményéhez, teszi ezt szenvedélyes, kitartó, következetes, ellentmondást nem tűrő lelkülettel. Így is mondhatnánk: Pál igen-igen karizmatikus személyiség volt.

Ugyanakkor attól a gondolattól sem tud szabadulni, hogy üldözte Krisztust, ez a motívum végig kíséri egész életét, fel-feltör belőle, nem tud szabadulni tőle. Pál a kereszténységből zsidókérdést kreál, de megoldani nem tudja. Jézus halálára és feltámadására koncentrálnak, csak - Jézus tanítása alig-alig fontos számára, csak a halál - a feltámadás foglalkoztatja. És pálfordulati gyorsasággal pattan ki a megváltástan jóvátehetetlen szikrája. Azóta a szikrából mindent letaroló tűz keletkezett és az oltás senkinek még eszébe nem jutott Gyurka bácsin kívül.

Mégis egy ponton vitatkoznék a Szerzővel - milyen jó hely is ez a Bokor, hisz' ezt büntetlenül meg lehet tenni - nos ez a pont a motivációs háttér. Nevezetesen az, honnan, milyen eszmei forrásból merítette Pál a bátorságot megváltástanának deklarálásához. Gyurka bácsinál a hely Arábia, a hely szelleme (genius loci), pedig a gnózis. Azt állítom, szemben a Szerzővel, hogy Pál a legkisebb mértékig sem volt gnosztikus, nem is sokat hallhatott erről a sokrétű, bizonytalan és zavaros eszmerendszerről.

A gnoszticizmust nagyon nehéz megnyugtatóan definiálni lévén, hogy sok benne a zavaros, ellentmondó elem. Mégis hagy álljon itt egy hivatalos definíció, mely az 1966-os messinai tudományos konferencián meghatározta a gnoszticizmust: *„Második századi gnosztikus szektáknak azokat tekintjük, amelyek a következő összefüggő motívumsorozatra épülő koncepciót megalkották: Az emberben van egy isteni szikra: ez az isteni világból származik, de ki van téve a végzetnek, a születésnek és a halálnak: a világba zuhan. Itt (a világban) belső isteni énjének égi megfelelője kell, hogy felébressze, és végre újra magába emelje. A gnózis egy elit számára fenntartott, isteni misztériumokról szóló ismereteket jelent.”* (Az 1966-os messinai tudományos konferencián elhangzott definíciójavaslat).

A gnózisban megtalálható a görög filozófia, a kaldeusi asztrológia és a perzsa – zoroaszteri – vallás domináns elemei, melyek keverve, kicsit „turmix”-jelleggel hatják át a gnosztikus gondolkodást. Jellemző még egy sajátos racionalizmus, ugyanakkor miszticizmus is. Tapasztható még egyfajta szélsőséges magatartás: esetenként aszkézis, máskor pedig libertinizmus. Természetesen az utóbbiról az „ellentábor” minden esetben felháborodott vehemenciával és prudériával nyilatkozik. A gnózis általában mélyebb bölcseleti vagy vallási ismereteket jelent és különbözik a felületes véleményektől vagy a vakhittól. A gnoszticizmus

arra törekedett, hogy a keresztény egyházban uralomra juthasson, s a bölcsélet, a filozófia segítségével bontsa ki a kereszténység titkait. Próbálta összekötni a pogány filozófiát a kereszténnyel, kísérletet tett a hit és a tudás, a kereszténység (vallás) és a bölcsélet kibékítésére. Olyan kérdések megválaszolására vállalkozott, melyek korábban, de a korai keresztény időszakokban is felvetődtek, mint például: honnan és miért van a gonosz, honnan eredeztethető a jó, hogyan lett a végtelenből véges és így tovább. A kérdéseket részint a görög, részint a keleti filozófia alapján igyekezett megválaszolni. A gnózis két fő ágra osztható aszerint, hogy a görög vagy a perzsa eszmeiség elemei uralkodnak benne. Ezenkívül alcsoportokat képeznek az egyiptomi, a szír és judaisztikus elemeket felmutató irányzatok.

Feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy a gnosztikusok sorsa a marginalizálódó kisebbség sorsa. E sorsra oly jellemző, hogy csak a szellemi ellenfelek hangján szólalhatnak meg.

Úgy vélem továbbá, hogy Pál nem töltött sok időt Arábiában, de ellenkező esetben ott keresve sem találta volna még a gnózis nyomait sem. Legfeljebb a nabateusokat, akik rendkívüli ügyességgel megáldott nomád pásztorok voltak, ők tették meg Petrát a birodalom fővárosává. A nabateusok a Krisztus születését megelőző és követő századokban érték el fejlődésük csúcsát, amikor is a városuk lakossága kb. 20 ezer főt számlált. Időről időre meg kellett védeniük magukat szomszédaik, különösen a rómaiak támadásaitól, akik Kr. e. 63-ban ostrom alá vették a várost. Végül Kr. u. 106-ban, láthatólag harc nélkül, sikerrel jártak, s Petra a Római Birodalom provinciája lett. A terület majdnem, hogy érintetlen maradt a gnózis szellemiségétől.

Megkockázatom, hogy Saul Gamálieltől tanulta, hogyan kell teológiát gyártani. Végy hozzá egy olyan személyt, akinek cselekedetei nagyon foglalkoztatják a kor szellemét! Tégy hozzá egy jó kisideológiát, lényeg az, hogy nóvum legyen, és jól hangozzék! Az egészet keverd alaposan össze, hintsd meg egy kis jámborsággal, és meg fogja ezt enni körülmetélt és körülmetéletlen szerte e világban.

A páli személyiség, ha úgy tetszik a páli tipológia sajátja: az elkötelezettség, lendületes tenni akarási, kalandvágy, keménység, vakmerőség, következetesség, ugyanakkor nagyfokú érzékenység, finomság, szeretetteljesség, mély büntudat Jézus miatt, a kereszténység üldözése miatt, felesége s családja miatt. Lélektani anamnéziséhez - melyet Georg Volk tár fel - tartozik még a szociális tény, hogy gazdag zsidó család szülötte, tehetsége már igen korán megmutatkozik. Jellemét az öt gyengéden szerető anyja és szigorú, a testi fenyítést is gyakran alkalmazó apja egyaránt formálja. Saul rendkívüli képességei már igen korán megmutatkoznak, hatalmas műveltségre tesz szert, s

természetesnek veszi, hogy őt mindenki körül rajongja. Családtagjait, akik meg sem közelítik az ő tudását, lenézi, s érzelmileg egyre jobban eltávolodik tőlük. Saul korán megnősül, s minden arra utal, hogy fényes hittudósi karrierjét semmi és senki nem fogja veszélyeztetni, életében nem lesznek nagy fordulatok, béke és nyugalom vár rá, harmonikus családi körben, szerető felesége és gyermekei, unokái társaságában fog megöregedni. Saul azonban hamarosan kénytelen megtapasztalni, hogy a nyugalom és a kényelem mennyire törekeny fogalmak, s az állandónak gondolt idilli állapotnak egyetlen pillanat alatt vége szakadhat. A tragédia mennykőcsapás szerűen zuhan rá: egyszerre veszti el feleségét és újszülött gyermekét.

Egyedül marad mélységes fájdalommal, nem talál magyarázatot szeretteinek értelmetlennek látszó és váratlan halálára. Istennel perlekedik, mivel úgy érzi, hogy mindent megtesz a Teremtő kedvéért, teljes szívvel és lélekkel szolgálja, ezért igazságtalannak tartja a büntetést, különösen annak megsemmisítő erejét. Saul örökké azt a kérdést is felteszi magának, vajon nem azért történt-e ez a tragédia, mert bűnös valamiben? Majd áthatja ezt a lelkiállapotot az utazás folyamatos ambivalenciája: a kalandvágy és az izgalom folyamatos keresése ugyanakkor az állandó félelem és rettegés, a stressz generalizálódása az úton történő veszélyek, kiszolgáltatottságok, bizonytalanságok miatt. A páli karakternek szélsőpontjai szinte szétfeszítik személyiségét, mintha ennyi ellentét nem is igazán férne bele egy pszichikai entitásba.

Úgy gondolom, nem a gnoszticizmus hatása ez; ha valami érintettsége lenne a dologban, minden valószínűség szerint Pál hivatkozna reá, vagy legalább megemlítené, a páli lendület nem engedi meg önmagának, hogy sokáig titokba, ezotériába burkolóddzék. Nos, Pál nem volt ezotérikus, exotérikus volt: a kívül állóknak nagyon is hozzáférhető volt. Hisz' vallást alapítani csak exotérikus módon lehet. Ha már ezotériáról esett szó, János sokkal inkább hajlott ebbe az irányba, evangéliumából is kiérződik ez az íz, nem beszélve a Jelenések könyvéről, ami viszont megállná a helyét a gnosztikus irodalomban is, Pálé nem.

Az már csak feltételezésem, hogy Pál nem-hogy nem volt gnosztikus, de még küzdött is ellene, ha nem is olyan vehemenciával, mint Iraeneus, hanem talán csak így: „*Óh Timótheus, őrizd meg a mi rád van bízva, elfordulván a szentségtelen üres beszédektől; A hamis nevű ismeretnek ellenvetéseitől; A mellyel némelyek kevélykedvén, a hit mellől eltévelyedtek. Kegyelem veled! Amen.*” (1Tim6.20-21.) És ne legyen közösségek a sötétségnek gyümölcstelen cselekedeteivel, hanem inkább meg is feddjétek azokat; Mert a melyeket azok titokban cselekesznek, éktelen dolog csak mondani is. Mindezek pedig megfeddettvén, a világosság által napvilágra jönnek; mert minden, a mi napvilágra jő, világosság. Annak okáért mondja: Ser-

kenj föl, a ki aluszol és támadj fel a halálból, és felragyogott tenéked a Krisztus. (Ef5.11-14.)

Iraeneus, aki könyörtelen volt a gnóziással szemben, ilyen összefüggésben, meg sem említi Pált, sőt Iraeneus idejében az Újtestamentum már hasonlított a mostani formájára: tartalmazta a négy Evangéliumot, az Apostolok Cselekedeteit, a páli leveleket. És ez ellen az összeállítás ellen nincs egy szava sem a nagy gnosztikus üldözőnek. Vitatta viszont a gnosztikusoknak a titkos apostoli - és Pál is apostol volt, még ha önjelöltként is - hagyományokról szóló állítását. Azzal érvelt, hogy ha az apostoloknak volt átadni való különleges tanításuk, akkor azt át is adták volna az általuk alapított egyházaknak. „*Az apostolok nem tanítottak, sem nem tudtak semmit azokról, amikről ezek a gnosztikus eretnekek rivalganak.*” (*Adversus Haereses*) Az apologéta gnosztikusok elleni harca sikerrel járt. Neki köszönhető többek közt, hogy a kereszténység győzedelmeskedett a gnoszticizmus felett: És ebben a győzedelmeskedő „pakliban” Pál is benne van. Ha Pál gnosztikus lett volna, ma csak annyit hallanánk felőle, mint Markionról, Basilidesről, Valentinusról, Maniról, Karpokratésről, Kerinthosról, hogy csak a legnevesebbeket említem.

Kétségtelen, hogy Pál a kereszténységet - akarva-akaratlanul - vakvágányra tolt, meghagyva azt az illúziót, hogy az a jézusi menetrend szerint az Isten Országá felé halad. Meg kell itt kockáztatnom azt a kijelentést, hogy a gnózis kevésbé ártott a kereszténységnek, mint a pázizmus. Ha Iraeneus a páli szellemiséget üzi ki a kereszténységből, s nem a gnóziást, lehet, hogy másképp állunk. De mivel a történelemben, az egyháztörténelemben nincs „lehet”, és nincs „mi lett volna, ha...”, a tényeket el kell fogadnunk. Ám a tényeket, ha igaztalanok, le kell lepleznünk. Pontosan úgy, ahogy Gyurka bácsi teszi az általam igen nagyra értékelt művében. Ahol lerántja a leplet a tarzusi Saulból lett Pálról. Azt a leplet, amellyel a történelmi kereszténység kétezer esztendőn keresztül takaródzott.

Pál még azt is kifejezi Jézus tanításából, hogy a vallásnak nincs semmiféle gyakorlati haszna. A vallások a pragmatizmusból nézve félreérthetők. A vallástól az ember nem lesz okosabb, nem lesz szebb, nem lesz gazdagabb, nem lesz egészségesebb, nem lesz sikeresebb, nem lesz szerencsésebb és így tovább. Aki a vallási megismerést használni akarja valamire, az tévútra jut, a vallásnak az értéke önmagában van. Sőt! Jutalmazás és büntetés sincs, és mint jutalom vagy büntetés mennyország vagy pokol sincs.

Mégis... jutalom és büntetés nélkül is: jónak kell lenni!